

SZABADSÁGHARCI MORZSÁK A MAGYAR NÉPHAGYOMÁNYBAN

Bodnár Mónika

Bodnár Mónika

(Fotó: Baranczó Benedek)

Közismert, hogy a nép ajkán olykor megőrződnek egyes történelmi korszakok eseményei, ezek szereplői pedig népmesehősökként lépnek elénk a népi elbeszélésekben. A történelmi mondák gyűjtői nem az elmesélt elemek igazságtartalmát, sokkal inkább az egyes motívumok variálódását kutatják. Nem véletlen, hiszen kutatóink számos mondaelemről kimutatták, hogy ugyanazok nagyon sokszor eltérő történelmi korszakok eseményeinek elbeszéléséhez kapcsolódnak. Ugyanaz a történés, ugyanaz az elem előfordulhat például a tatárjárás, vagy a törökvilág időszakához kapcsolva. Mint ahogy azt is közismert, hogy egyes elemek nemzetközi vándorútra keltek, és ugyanolyan, vagy közel azonos formában számos, egymástól nagy távolságban élő nép szájhagyományában előfordulnak. Ilyenek például a várakat összekötő alagutakról szóló történetek, de akár továbbiakat is említhetnénk, ám jelen kis írásban eltekintek az ezzel kapcsolatos hosszas elméleti fejtegetésektől.

Az 1848-49-es forradalom és szabadságharc eseményeinek a népi kultúrában való előfordulása régóta foglalkoztatja a kutatókat, de hatványozottan megnőtt irántuk az érdeklődés egy-egy kerek évfordulóhoz közelítve. Így volt ez az 1948, majd 1998 előtti években, a 100. és a 150. évfordulóhoz közeledve. 1946-ban és az azt követő években, a szabadságharc kitörésének centenáriuma-hoz közeledve Ortutay Gyula néprajzkutató – aki egyúttal a korszak egyik ismert kultúrpolitikus is volt – kezdeményezésére indult meg az egész országra kiterjedő gyűjtés ebben a témában. Térségünkben, a Bódva-völgyében Szolnok János, a Néprajzi Múzeum későbbi munkatársa járt e

célből. Lejegyzéseit – kiegészítve Laki-Lukács László kutatásaival – ötven évvel később az Edelényi Füzetek 18. számában adta közre Hadobás Pál. Ennek a kutatásnak a cédula anyaga – legalábbis a többsége – azóta is feldolgozatlanul hever a Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattárában.

Minden településnek vagy térségnek megvan a maga 48-as hőse. Példának okáért az Abaúj megyei Abaújdevecseré a falu egykori földbirtokosa, Fekete István, akiről az abaúji nemes családok elkötelezett kutatójának, Csoma Józsefnek a dédunokája, Evva Margit – aki egyébként maga is kutatta az abaúji családok történetét – a következőket írta: „*Abaújdevecser földbirtokosai között találjuk a 18-19. században a Fekete családot. A falu egyik házát Fekete-háznak nevezték. E család egyik leszármazottja, Fekete István a néphagyomány szerint 1848-as szabadságharcos lett, a kapitányi rangig vitte. A faluban még ma is Fekete kapitányként emlegetik.*”¹

Aggtelek 48-as hőse Baksay Dániel huszárorrmester, a későbbi református lelkész, aki 1864-től 53 éven át szolgálta híveit. Szendrőé Besze János nemzetőr őrnagy, valamint gróf Csáky László, Görgei egykori parancsértisztje. Hidvérgardóé Geleon László honvéd őrnagy. Az egykori Disznóhorváté, a mai Izsófalvái Izsó Miklós, a későbbi híres szobrász... és a felsorolást hosszasan lehetne folytatni.² De nem teszem, végezetül még egyetlen nevet szeretnék megemlíteni, Kálniczky Endre honvéd hadnagy nevét, akinek emlékét a putnokiak őrzik mind a mai napig. Sirját minden március 15-én koszorúval ékesítik. Leánya, Kálniczky Vilma visszaemlékezéseiből tudjuk, hogy a 48-as honvédek – köztük édesapja számára is – *Világos: ez volt az a hely, mely szerintük a leggyászosabb, legsötétebb pontja volt az országnak, el is nevezték a „Szabadság ravatalának”.* Arad pedig zarándokhely lett a számukra. *Ma is őrzök egy medált, melyet Aradról hoztak, melyben a vértanúk sírjáról van föld. A Kossuth-bankó volt az a féltve őrzött kincs, melyet mindig maguknál hordtak.*

¹ EVVA Margit: A 740 éves Abaújdevecser. *Széphalom* 23. 2013. 148.

² 1848-1849 emlékei Edelényben és környékén. Edelényi Füzetek 18. Edelény, 1998. 49-53.

Mikor az apám 1916-ban meghalt, még akkor is találtunk az erszényében 3 drb Kossuth-bankót.³

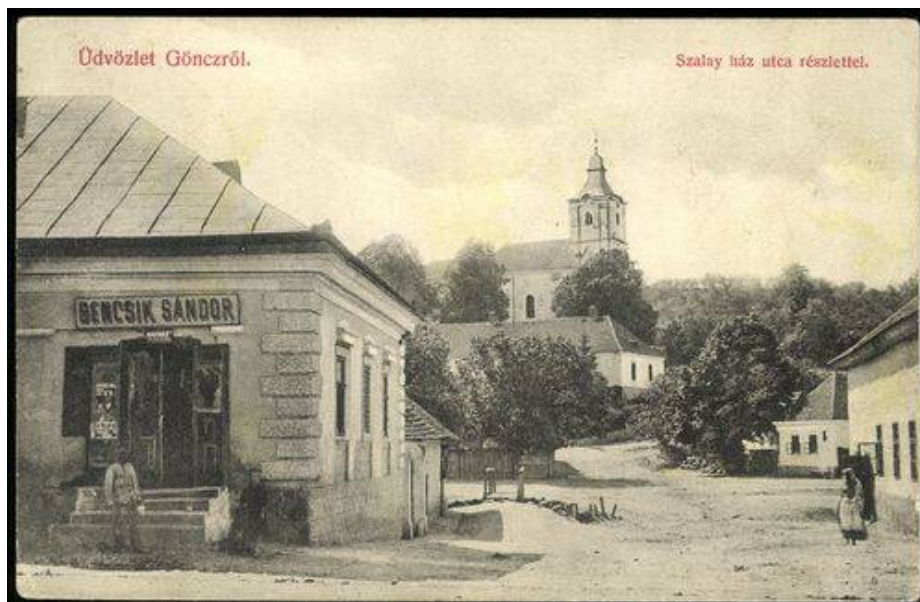
Én magam tudatosan soha nem kutattam ebben a témában, de terepmunkám során óhatatlanul bele-belebotlottam egy-egy történetbe. A rendelkezésemre álló néhány percet két ilyen történet ismertetésére szánom. S bízom benne, hogy mondanóm végén majd úgy ítélik meg, hogy ezt nem öncélúan tettem.

Az első történet egy gönci házzal kapcsolatos. Göncön, a polgármesteri hivattalal srégan átellenben állt egy régi polgárház, mely az ÁFÉSZ-é volt, majd önkormányzati tulajdonba került. Dr. Szalay László tiszafüredi gyógyszerész a következő szavakkal emlékezett meg erről a házról: *Keresztanyám mesélte, hogy 1848-49-ben az osztrákok részéről Schlik Galícia felől jött be, nyomta a magyarokat lefelé. Amikor Göncre értek, 1848 decembere és 1849 februárja között, ez a 69-es számot viselő ház volt a főhadiszállás. Hol a honvéd vezérkar, hol gróf Schlik tábornok szállása volt, a hadihelyzetnek megfelelően. Több későbbi aradi vértanú is megszállt benne. Mészáros Lázár, Desseffy Arisztid, báró Török Ignác, Vécsey és több hasonló főtiszt járt benne, koptatta az épület lépcsőit, aludt szobáiban. Hogy abban az időben ki volt a tulajdonosa, azt nem tudom, de később, 1900 körül a Bencsik és a Szalay család tulajdonába került. Nagypám, Szalay Mihály csizmadia céhmester Bencsikéssel (rokon család volt) közösen megvették, s a leszármazottak lakták egészen az 1970-es évekig. Megérdemelne egy*

emléktáblát, bár úgy hallottam, az önkormányzat el akarja bontani, közösségi házat kíván a helyén építeni – fejezte be a történetet az elbeszélő. A történethez kapcsolódóan viszont még azt is megjegyezte, hogy a Hernád-völgyben a fél szemére kancsalító, sérült szemű embereket *slik szeműnek* nevezik mind a mai napig, utalva ezzel Schlik tábornok állapotára, aki félszeműként vett részt a harcokban, vezette a császári sereget, ugyanis jobb szemét még a napóleoni háborúkban, a lipcsei csatában elvesztette.

Időközben az említett gönci házat az önkormányzat tényleg lebontotta, helyén úgynevezett barnamezős beruházás keretén belül jelenleg is folyik az új közösségi tér és pálinkás terasz kialakítása.⁴ Már csak képeslapok őrzik ezt a nagy múltú, régi házat, de egy emléktáblát talán így is érdemes lenne elhelyezni rajta.

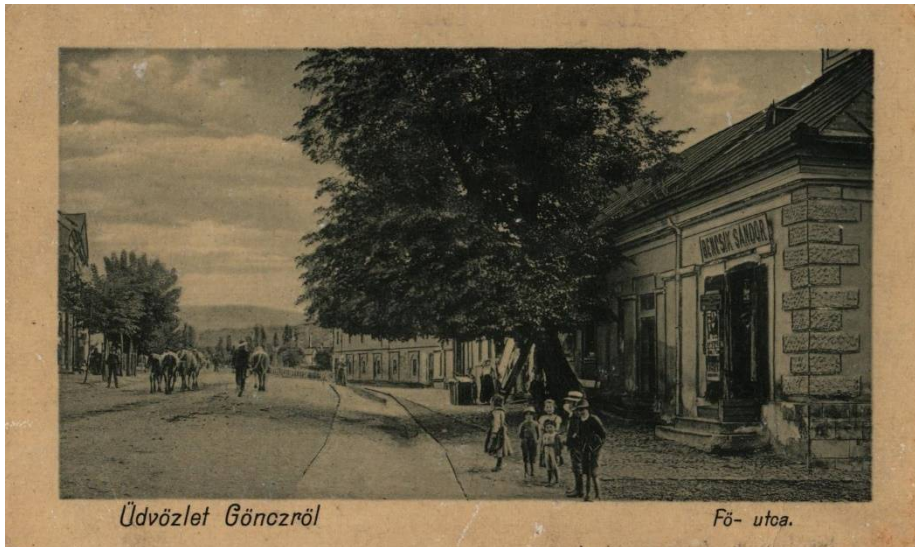
A másik történetet Berke Sándor tenkei (románul Tinca, Fekete-Körös-völgye, Partium, Románia) református lelkésztől hallottam, ez így hangzik: *A nagypámtól, Berke Károlytól hallottam ezt a "Petőfi-s" történetet. Nagypám az első világháborúban a 101. gyalogezred katonájaként orosz fogságba esett és sok bajtársával együtt kivitték Szibériába. A heti munkanapok után, vasárnap délutánonként néhány fogolytárral kimehettek a táborból, a lágerből a szomszédos faluba, borozgatni, nótázni... Nem voltak őrizve, mert a távolság akkora volt, hogy senki sem mert volna elszökni... Egyik ilyen vasárnap délután*

Gönc – a Szalay-ház, benne a Bencsik-féle kereskedés 1910-ben.
(Képeslap a szerencsi Zempléni Múzeum gyűjteményéből. Forrás: Hungaricana)

³ P. KÁLNICZKY Vilma: *Régi nóták – régi emlékek*. (Gömöri emlékek.) Rimaszombat, 1942. 38-39.

⁴ Menyörgös Andrásné, a gönci Huszita-ház gondnokának tájékoztatása alapján.

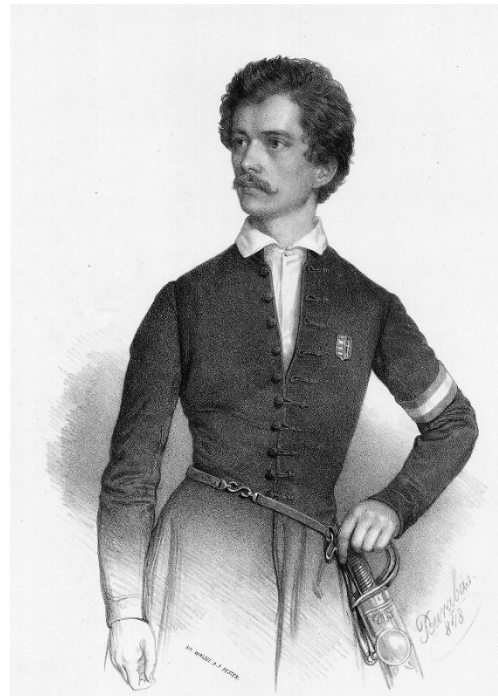
Gönc főutcája a Szalay-házzal. (Képeslap, HOM HTD 76.711.4.1.)

alkalmával egy padon ülő, öreg muzsik felugrik és elénk fut és tökéletes magyarsággal köszönti a "honvéd urakat", akiknek ettől földbe gyökerezett a lábuk. Majd igen beszédes lett: beszámolt arról, hogy ő Petőfi Sándor százados költőnek volt egykor a kenyérhordó szolgája... Petőfi megsebesült Fehéregyházánál, de nem halt meg. Külön megkeresték őt a cáriak és elvitték, vitték vele együtt a kenyérhordó szolgáját is – azaz őt – Szibériába. Idővel Petőfi felépült és amikor már bizonyossá vált, hogy nem térhet haza, megnősült, és gyermekei is lettek. Oroszul megtanult, még verseket is írt orosz nyelven, de azok talán nem voltak olyan sikeresek, mint a magyarul írtak... Egyik vasárnap délután a költő sírját is megmutatta a foglyoknak, amelynek sírkövén az állt cirill betűkkel: Alexandr Petrovics. Az öreg azt is elmesélte honfitársainak, hogy két fia Magyarországon hadifogoly, őt pedig vénségében a két orosz menyé gondozza. Nagypám egyszerű parasztember volt, – fejezte be történetét Berke Sándor – aki névestéken szívesen mesélt katonai és fogsági élményeiről. Ezt a történetet legalább hússzor hallottam tőle az évek során.

A két (sőt, ha jól megvizsgáljuk, szinte az összes) történetben van valami közös, azon túlmenően is, hogy az 1848-49-es forradalomról és szabadságharcról szólnak. Mégpedig az, hogy ezek a történetek családi örökségként maradtak fenn, generációk sora őrizte meg. A hagyományozódás menetét a néprajztudomány koronként másként ítélte meg. Előbb a névtelen tömeg, a nép szerepét hangsúlyozta. Később kiemelte az egyén szerepét, ebben éppen az előbb említett Ortutay Gyula vállalt vezető szerepet. Jelen kis beszámoló

történeteire utalva én most a család szerepét kívánom hangsúlyozni, s arra kívánom ráirányítani a figyelmet, hogy a hagyományozódás egyik, ha nem a legfontosabb helye, tere a család. Ennek bizonyosságaként még egy példát szeretnék itt megemlíteni, mégpedig Kádár vitéz példáját.⁵

Kádár István legendás népi hős neve ugyan nem az 1848-as eseményekhez kötődik, ő mintegy 200 évvel korábban, a 17. században élt, jeles törökverő vitéz volt. Vitézségéért ő és édesapja

Petőfi Sándor
(Barabás Miklós litográfiája, 1848.
Forrás: Wikipedia)

⁵ Köszönetet mondok Oláh Tamás levéltárosnak, aki Kádár vitéz történetére felhívta a figyelmemet.

1651-ben nemességet, s ezzel együtt a borosjenői előnevet kapta. Amikor 1846-ban a Kiskaludly Társaság pályázatot hirdetett, azt ezzel a szöveggel tette közzé: „Készíttessék költői beszély, versben, melynek hőse valamely, a nép ajkán élő történeti személy, például Mátyás király, Toldi Miklós, Kádár vitéz stb.” Bizonyára alig akad olyan magyar, aki ne tudná, hogy a pályázatot Arany János nyerte meg a Toldival, s az is közismert a magyar irodalomtörténetből, hogy ugyanerre a pályázati felhívásra írta meg Petőfi Sándor a János vitézt, s ebből a kapcsolatból alakult ki a két 19. századi költőóriás közötti legendás barátság. S az is valószínű, hogy Toldi vitézségét is azért ismeri szinte mindenki, mert Arany János éppen őt választotta elbeszélő költeményének főhőséül, azt viszont valószínűleg már csak a szakavatottak tudják, hogy Arany Toldijának a néphagyományban fennmaradt elbeszéléseken kívül irodalmi előképe Ilosvai Selymes Péter költeménye volt.

Kádár vitézről azt őrizte meg a néphagyomány és a történetét még az adott esztendőben megéneklő Ködi Farkas János-féle költemény, hogy Kádár Istvánt és csapatát II. Rákóczi György erdélyi fejedelem 1658. szeptember 20-án Berettyóújfalu közelében a Berettyó hídjához rendelte annak védelmére, hogy a közelgő ellenség ne tudjon rajta átkelni. Kádár vitéz kétszáz emberével napokon keresztül védekezett a tízszeres túlerővel szemben a malomgáton, ám az ellenségnek egy másik helyen sikerült átkelnie a folyón, és bekerítette a védőket. Kádár Istvánt két nyílvesző is eltalálta a fején, ám lova egészen a szomszédos Bakonszeg határáig, a kórógypusztai hármaskunhalomig vitte. Tetemét – amint a helyi néphagyomány megőrizte – itt találták meg, s itt, a legnagyobb domb tetején helyezték a földbe. Ezt követően a borosjenői várban maradt feleségét és fiát a (nagy)ecsedei várba menekítették. A történet a ponyvairodalmon kívül a nép ajkán is megőrződött, még a 20. században is énekelték a magyar nyelvterület több, egymástól távol eső vidékein is, így Bukovinában, Kászonban, Csíkban és Somogyban. És természetesen nem ismeretlen Biharban, Berettyóújfalu környékén sem, ahol kultusza a 21. században is él. Ezt bizonyítja, hogy Kocsis Csaba, berettyóújfalu író kisregényt írt róla, Berettyóújfaluban utca és a városvédő egyesület viseli a nevét, sőt, szobrot is állítottak neki.⁶ S hogy mindennek mi köze van a családi hagyományozódáshoz?

Az 1900-as évek elején a borosjenői Kádár család tagjai bizonyosságot szerettek volna ősük sírhelyének hollétéről. Ezért felkérték dr. Zoltay

Lajos debreceni múzeumigazgatót és dr. Pap Károly régészprofesszort, hogy Kórógypuszta kimagasló dombján kezdjenek ásátásokat, mivel a helyiek évszázadok óta Kádár temetőjének, Kádárdombnak nevezik az adott helyet. Az ásásra 1920 szeptemberében került sor, aminek eredményeként a kutatók – pontosan ott, ahol a bakonszegi öreg Lisztes császár a néphagyomány alapján tudni vélte a sírt – találtak egy negyven-ötven év körüli, 175 cm magas férficsontvázat, melynek koponyáján kétoldalt, homloktájékon egy-egy 10-20 és egy 23-30 mm átmérőjű szabálytalan lyuk tátongott, ami nyilvánvalóan valami külső hatás (ütés) következtében alakult ki, még a halál bekövetkezése előtt. Az ásásról szóló hivatalos jelentés szerint a férfit kétszázötven-háromszáz évnél régebben temették oda, s „minden valószínűség szerint” a keresett Kádár vitéz földi maradványait találták meg. A borosjenői Kádár család pedig „kétséget kizáróan” felmenőjük földi maradványait látta a pusztai sírban, amit az ásás után visszahantoltak. Ismét eltelt jónéhány évtized, s a 20-21. század fordulóján a Kádár család újabb nemzedéke bizonyosságot szeretett volna afelől, hogy milyen valóságalapja van annak a családi történetnek, miszerint ők Kádár vitéz leszármazottjai. Az antropológiai, kromoszóma és DNS kutatásokat M. Bujdosó Györgyi humángenetikus, Sótónyi Péter orvos, valamint kutatócsapataik végezték. A kutatást részletesen bemutató tanulmányuk megállapítja, hogy a tudományos kutatási módszerek segítségével lehetővé vált egy család tagjainak egymásra találása, akik ugyanazon családfa különböző ágairól származnak, de a gyökerek közel fél évezredre, a Kádár vitézként ismert Kádár Istvánhoz és annak apjához, a feltehetőleg 1580 körül született Kádár Mihályhoz nyúlnak vissza.⁷

Mindezt nem azért tartottam fontosnak ilyen részletességgel ismertetni, hogy ezzel hitet tegyek az időről időre feléledő néphagyomány, a magyar nyelvterület sok vidékén felbukkanó népi elbeszélések igazságtartalma mellett, miszerint Petőfi oroszországi fogságba esett, s nem halt meg a csatamezőn. Nyilvánvalóan ezt, vagy ennek cáfolatát csak egy hiteles, tudományos vizsgálat állapíthatná meg. Arra viszont igenis rá kívánom irányítani a figyelmet, hogy a néphagyományban megőrzött történetek gyakran egyéb tudományos kutatásokkal, módszerekkel is igazolhatók. S arra is rá kívánok mutatni, hogy ezek a történetek leginkább családon belül öröklődnek, hagyományozódnak.

⁶ https://hu.wikipedia.org/wiki/Kádár_vitéz;
<https://www.kozterkep.hu/16414/kadar-vitez>
(2020.03.30.)

⁷ M. BUJDOSÓ Györgyi – SÓTONYI Péter: A borosjenői Kádár család története. = *Magyar Tudomány*. A Magyar Tudomány Akadémia folyóirata, 2006/2. 212-220.